

„Ezt mind egyszerűen el kéne mondani”

(Tandori Dezső *A Legjobb Nap* című kötetének szerkesztőjével, Tóth Ákossal Gyuris Gergely beszélget)

Tóth Ákos beszél arról, milyen együtt dolgozni a legnehezebben olvasható magyar szerzővel, hogyan lehet a Tandori-féle szövegtengerhez viszonyulni, illetve arról, hogy valóban rövid-e az élet, Tandori meg hosszú.

– *A magyar irodalomban – de talán más irodalmakban is – meglehetősen ritka eset, hogy egy élő költő kötetének nevesítik a szerkesztőjét. Persze minden könyvnek van olvasószerkesztője, kontroll-szerkesztője, korrektora stb., olyasmiről azonban nem hallottam még, hogy valaki teljes egészében egy külső személyre bízta volna az anyag végső megformálását, elrendezését. Milyen körülmények között alakult ki a munkaviszonyod Tandori Dezsővel?*

– Ha ezt tényleg mind egyszerűen el szeretném mondani, akkor egy kicsit vissza kell lépnünk az időben. Úgy 1998–99 körül, még egyetemistaként, tagja voltam a szegedi Dekon csoport különítményeként, Szilasi László vezetésével dolgozó „kánonbizottságnak”. Egy kortárs magyar irodalmi szöveggyűjtemény szerkesztésével (*Dekan*), vagyis nagyjából az utolsó 30 év magyar irodalmának rendszeres átolvasásával voltunk elfoglalva, s ha maga a gyűjtemény könyv alakban nem is jelent meg végül, részeredményei itt-ott jelentkeznek azóta is. Szóval Tandorival való kapcsolatom egész prózai módon itt kezdődött, mikoris hozzám került a „T” betű Tar Sándorral, Téreyvel, Tolnaival, na és persze Tandorival. Akinek első, általam ekkor végigolvasott könyvéből (*Medvék és más verebek*) sok mindent nem ért(h)ettem, de azt tudtam, hogy olyan szövegvilágot nyit meg és éltet benne, amire én kíváncsi vagyok, s amihez még csak hasonlóval sem találkoztam azelőtt. Innentől a történet a szokásos módon folytatódik: olvastam, olvastam Tandorit és egy idő után írni is mertem róla. Hogy ez mikor volt, egész pontosan nem tudom, de arra emlékszem, hogy 2002-ben reagált először egy kritikámra, mely a *Bárkában* jelent meg. Azóta folyamatos, levélváltás formájában zajló munkakapcsolatban vagyunk, a személyes találkozás vagy láthatás kizárásával, ami, azt hiszem, megfelel mindkettőnk eredendő alkatának. *A Legjobb Nap* címen most megjelent verskötet születése is ebben a Szeged–Bp. postajárásban merült fel először. Erről most csak annyit, hogy én a Tandori-életműben való rövid, céltalan téblábolás után (ez gondolom, minden elszántabb olvasójának közös korai élménye) hamarosan a ’80-as évekbeli művészetével kezdtem el foglalkozni. Érthető módon rántott magához ekkoriból származó nagyszerű lírai teljesítménye, ami a sajnálatos kritikai mellőzés (csak ritkán elutasítás) eredményeként friss meglepetésként, valódi felfedezésként hat(ott) rám. Saját célra készítettem részletes bibliográfiát az egész elmerült évtized publikációiról, azután pedig hónapokig-évekig fénymásoltam, gyűjtöttem össze ki tudja mire jó alapon a műveket. *A Legjobb Nap* ennek a magánarchívumnak az anyagából, e jórészt ismeretlen művekből készült válogatás.

– *Szerkesztőként mi volt a feladatod?*

– A verseknek ezt a formátlanul talált, hatalmas, ugyanakkor ritka értékeket felmutató csoportját úgy egybeszerkeszteni, hogy az egyrészt több mint 20 év távolából megszólaljon ma is, életrevaló művészi együttesként lépjen fel, másrészt, hogy méltó legyen az új-régi könyv a hajdani környezetét jelentő olyan híres kötetekhez, mint *A feltételes megálló*, a *Celsius* és *A megnyerhető veszteség*. Az életmű más kutatóival együtt úgy gondolom, hogy Tandori ezekben a kvázi-versesregényekben, voltaképpen saját képére átformált műfajiságú dokumentumkönyvekben, a létszemléletéhez talán leginkább illő irodalmi formára talált rá. A lehetséges, írható és írandó élet, valamint a rendelkezésre álló jelkészlet végtelen variációjú párosításával pedig olyan maradandó példákat, stimulusokat mutatott a beszéd időbeliségét állandóan tudatosító, ugyanakkor oldottan személyes költészetből, hogy számomra a legnagyobb kérdés mindvégig az volt: ehhez mivel járulhatok én még hozzá.

– *Szabad kezet kaptál, vagy folyamatosan konzultáltatok? A kiadónak volt esetleg valamilyen előzetes elképzelése?*

– Tandori Dezső és kiadója, a szegedi Tiszatáj Alapítvány is teljesen szabad kezet adtak a munkálkodásban. Természetesen a szerzőt rendszeresen tájékoztattam a készülő anyagról, az esetleges változtatásokról. Minden esetben jóváhagyta új ötleteimet, én pedig szívesen teljesítettem a tőle érkezőket. Két konkrét kérésére emlékszem: a könyv mottója („*Nem jó, de jobb híján a legjobb.*”) egy sok helyről ismerős Tandori-aforizma; ha akarjuk, a legjobb világ klasszikus leibnizi, voltaire-i elképzelésével felelő utalás, mely nagyszerűen illeszkedik a mű utazatójellegéhez (is). A másik egy verskivánság volt, s a *Találkozások Charles herceggel* című hosszúversre vonatkozott (eredetileg az *Újhold-Évkönyv* 1989/2. számában jelent meg, most a kötet 149–155. oldalán olvasható).

– *A kötet bevezetőjében azt írod, A Legjobb Nap „egy olyan olvasás(mód) története is, mely szándék szerint a végig-olvasásé”. A pozíciód ezek szerint egy szuperolvasóé, a mindenki által vágyott ideális olvasóé? Szükség volt szétválasztani az olvasó és a szerkesztő szerepét?*

– Semmiképpen nem szeretnék belemenni abba a zsákutcába, hogy az olvasást mint elméleti tevékenységet kutató, egyébként fontos típusok valamelyikét ez esetben magamra értsem, felvállaljam. Ezek a körülmények megállapítások ugyanis olyan metaforáknak, nem valóságos, vagy nem rövid távon igazolható teljesítményeknek tűnnek, melyek nehezen férnek össze a kötetalkotás-szerkesztés nagyon is gyakorlatias feladatával. A végig-olvasás, amiről a kötet előszavában írok, inkább afféle bátorítás, kiszólás kíván lenni az olvasóhoz, amire annak – úgy láttam – igencsak szüksége van. Gondolok itt egyrészt arra a próbára, amit a kötet önmagában jelent. Tisztában vagyok azzal, hogy bevett olvasói szokásainknak sok mindenben ellentmond egy majd’ 300 oldalasra tervezett verskörút. Másrészt azt a közkeletű vélekedést kívántam személyes példával cáfolni, mely a Tandori-olvasáshoz nagyjából ugyanitt, a ’80-as években kapcsolta hozzá a reménytelenség képzetét, s melyet vitathatatlanul ötletes bonmot-jában később, a ’90-es években összegez majd Farkas Zsolt: „Az élet rövid, Tandori hosszú.” Változtat-e továbbá e tényen, hogy Tandori szerint éppenséggel az élet hosszú, mérhetetlenül nagy táv, mely túlon túl is nyomasztja beláthatatlan terheivel a benne fáradozó „szüszi” szakmunkást, a szóval folyton nyomában járót? Ezt a fordított összefüggést is fel kívántam vetni, na meg ezentúl egyszerűen ennyit: elolvastam és itt vagyok!

– *Ez a könyv korábbi kötetek legjavát gyűjti össze, ugyanakkor kötetben még nem, csak folyóiratokban, újságok hasábjain közölt verseket is tartalmaz. Az újraközlés során mennyiben változtak az eredeti szövegek?*

– Ez így nem pontos. A kötetben olyan versek szerepelnek, melyek önálló Tandori-sorkötetben még soha nem jelentek meg. A legtöbbjük irodalmi folyóiratokból, napilapok versrovatából, pl. az *ÉS* régi számaiból került ide, csak néhány darab található meg az

adott év verstermését összegző *Szép versek* kötetekben, illetve egy-két művet tartalmaz Tandori '89-es rendhagyó válogatása, a *Vigyázz magadra, ne törődj velem*.

Kis számú kivételtől eltekintve semmit sem változtak a versek (egy esetben címcserét javasoltam, máskor hosszabb versciklust bontottam meg és emeltem így ki belőle a szerintem erős szöveget), ugyanakkor viszont a kötetkompozíció, mely a címtől a fejezettagolásokig és az illusztrációkig egyetlen koncepció, inkább útiterv megvalósításán dolgozik, nyilván egészen új kontextusban, sorrendben helyezi el a műveket, újfajta értelmet vagy megfeleltetést ajánl olvasásuknál. Másfelől és másként határolja el Tandori világát s főképpen mással és másképp vattázza, tölti ki ezt a belső szövegteret. Ahová napfény be nem esik, amerre a madár sem jár, mondhatnám, érzékeltetendő izolációját, természetes hajlamát az elzárkózásra, de hiszen tudjuk, hogy éppen ez a két főmotívum, a Nap mint az idő maga s a madár mint eredeti időtárgy, végképp mulandó dolog kíséri végig kerülőútján a lírai ént. Anélkül, hogy elárulnám a könyv végszavát, megjegyzem, hogy az ilyesfajta elkerülés lehetetlenségéből, mégis vállalt heroizmusából merít erőt újra és újra a lefulladó, kimerült versutazó.

– *Tandori első két(?) könyve bevallottan a hallgatás jegyében íródott. Később éles fordulatot jelentett ez a fecsegős, vagy inkább mindent szétbeszélő, de egy versegységen belül szinte mindent félbehagyó beszédmód. Nem lehet, hogy Tandori tulajdonképpen mégiscsak ezekkel a szétbeszélős versekkel kezdett el igazán hallgatni? Úgy értem, számomra igencsak kérdéses, hogy miről szólnak a kötet versei, mintha olykor-olykor maga a beszélő is elbizonytalanodna ezzel kapcsolatban...*

– Sohasem láttam, ma sem látok Tandori vállalkozásának egyes fejezetei, kiérdemesült irányzatokhoz kapcsolt részei között olyasféle éles különbségeket, váltásokat, melyeket kérdésedből kiveszek, s melyeket egyébként a róla szóló szakirodalom, valamint az irodalmi köztudat is régóta készpénznek vesz. Persze tisztában vagyok vele, hogy milyen érthető és rendszeres szempontok adják e vizsgálódás alapját, s hogy fontos az irodalomtörténet intézményének releváns funkciói szerint elhelyezni, osztályozni egy ilyen fontos korpuszt. Ugyanakkor azt is gondolom, hogy Tandorinál a főként stilisztikai, szövegalakítási tényezőknél nyugvó, az elbeszélői önszemlélethez kötött külsőleges megítélés elhalad e beszédmód nem egy legjellemzőbb tulajdonsága, alapértéke mellett. Az általam emlegetett „szétbeszélés” és a korábbiakhoz kapcsolt „hallgatás” (igen esetlegesen fogalmaink) ugyanannak a lehetetlen és befejezhetetlen projektumnak a kifejeződései. Az életparadoxon folyton írása és a róla hallgatás, ha a probléma légyökeréig tapogatunk vissza (hiszen ez mind merész feltételezés), ugyanazon a semmi-minden tengelyen jelez pontokat, mely Tandorinál a mindent megelőző sejtés rangját érdemelte ki, s amire úgymond a kezdetektől mindent feltett. Ha így nézem, még bőven van dolgunk, alig tudunk valamit művéről. Talán ha Blanchot olvasott volna magyarul, vagy Tandori francául ír, most lenne egy-két használható könyvünk, tanulmányunk.

– *Ha mégis megkísérelném valamiféle egységet a kötethez hozzáképzelnem, akkor az egy minden eseményt, látványt aprólékosan leíró, a világban szemlélődő személy volna, akihez látszólag minden egyes verssel közelebb kerülünk, hogy aztán a végén kiderüljön, e verses ismerkedésben alig haladtunk arasznyit.*

– Pontosan. Szerintem a kötet egyik legérdekesebb észrevétele éppen a mindent elsőpró nyelvi készség és a témák összefüggésére vonatkozik. S bár nehezen szedhető így kétfelé a Tandori-vers s talán magam is elkövetem azt a hibát, amiről fentebb beszéltem, mégis egyértelműen látszik, hogy nem válnak attól mozgalmasabbá, áttekinthetően mássá a versek, hogy számos új verstárgy jelentkezik a színen, nem rendül meg Tandori évtizedig érlelt, abszolút metafizikai odatartozást ajánló korábbi kisvilága és a hozzá tartozó hangfekvés attól, hogy a lakószoba megszokott, halálokkal teli verstere többezerszeresére növekszik, s az új egyszemélyes sétahely a mozgalmas és inspiráló Nyugat-Európa lesz.

Azt már persze inkább sajátos „metamatikai” gyakorlataiból, a pont létezését firtató fundamentális okfejtéseiből sejtethjük, hogy a lehetetlen elmozdulás/örök veszteglés helyeztetéhez képest valóban hasonló egy kalitka és egy szobamély, netán egy fél kontinens.

– A Legjobb Nap *nem adja könnyen magát az olvasónak. Egy olyan részletgazdag, rétegzett világ tárul föl, amely teljes befogadót kíván. Nem riaszthatja el az olvasót, hogy ha ideiglenesen is, de valamennyire kénytelen földlnia saját személyiségét, ha a végigolvasás útját választja?*

– Éppen ellenkezőleg látom, én befogadóként nagyon is megszólítva érzem magam. Ugyanakkor értem a problémádat, s azt hiszem, Tandoriban egyszerre él egy végtelenül elegáns, nagyvonalú író, aki olvasóját ritka mód komolyan veszi, s az a közelítéstől elforduló tekintet, akit némelyek udvariatlannak tarthatnak. A tántoríthatatlan poétikai programjával valóban elijeszthet egyeseket, s érezhetik úgy, hogy a szöveg rövid távon, pragmatikusan ellenáll a megfejtési, hasznosítási kísérleteknek, nem kommunikál. Ugyanakkor nehezen felmérhető ellenajánlata, mely manapság szokatlan módon az egésznek (nála: Egyetlenek) valamiféle hiteles tisztázását vállalja – s ezt minden szempontból tévesztetlenül, eredeti módon érvényesíti is –, kárpótolhat esetleges hiányérzeteinkért. Mindezt inkább csak találgatva mondom, mivel én sohasem érzékelttem személyiségemnek ilyen visszaszorítását, vagy éppen effajta élményre vágytam. Tandorit egyébként korunk egyik legnagyobb realista művészenek tartom, aki a referencialitás vagy a mimetikus leképezés szabályos műveleteivel ábrázolja egy affinitás, egy világbanlét névtelenből személyessé váló, „szent” (Babarczy Eszter találó kifejezése) nagytörténetét. Szóval az igazán nagyok, mondjuk Stendhal vagy Tolsztoj, vagy, hogy hozzá tényleg közel állókat említsek, Woolf és Beckett, másfajta eszköztárral, különböző attitűddel, de mind befogják, elérik a közölhetetlen tudásnak azt a pontját, ahonnan a beszéd a legnagyobb nehézségek árán sem képes személytől személyig sértetlenül eljutni, s ezért magányos mormolásnak is tűnhet egy társ nélküli, ám szavakkal telített ritka térben.

– *Ki olvas ma Tandorit?*

– Erre nem tudok egzakt, egyértelmű választ adni, hiszen akiket ismerek és akikről tudom, hogy olvassák műveit, ha jól meggondolom, semmilyen más jellemző tulajdonságuk alapján nem csoportosíthatom. Talán: aki nem feltétlenül kevés (szövegtől) vár sokat, és aki meglátja, hogy Tandori írásmódja a fölöslegtől vagy hibától való irodalmi rettegésünket, örökös és örökölt „tökéletességfogalmaink” gátját nem pusztá elszántságból, provokatíve, hanem a saját alapvetései, következtetései iránti alázatból, mély hűségből veszélyeztetni, ostromolja régóta már.

– *A kötet utószavában azt írod: a Tandori-szövegek sajátos nyelvezete még egy professzionális értelmezőt is próbára tehet. Hogyan beszélhetünk ezekről a versekről, egyáltalán, van-e értelme beszélni róluk azok után, hogy maguk a versek is felvetik az értelmes (vers)beszéd kérdését?*

– Egyszerű lenne azzal megfelelni a kérdésre, hogy ezek a kételyek mégiscsak versekben, vagyis ún. „értelmes beszédekben” hangzanak el, s effajta körkörös, önkleplező bizonyítások ismerősek lehetnek nemcsak az irodalom, de a filozófia vagy a tudományos magyarázat területéről is. Hatalmas témát hoztál szóba, csak röviden osztanám meg egy sejtésemet: hajlamosak vagyunk a Tandori-beszéd egyszerű kijelentéseit, élőbeszédet imitáló feljegyzéseit a természetes megnyilatkozás léthelyzetéhez illő módon kezelni, azaz definitíve lefordítani. A *Legjobb Nap* egyes versei esetében ugyanígy előtérbe kerülhet a mű megalkotottságát állandóan tematizáló, elismétlő diegetikus szólam, mely rövid úton elhithető velünk, hogy a vers spontán módon a szemünk előtt keletkezik, vagyis valaki „egyenes, élő adásban” arról ír, hogy e szöveget írja. De nézzük csak meg jobban, s feltűnik, hogy a vers időszerkezetének efféle lineáris sorba rendezése egyszerűen lehetetlen, kivitelezhetetlen feladat, s hogy az így inkább bizonyos előfeltevések, egy rendhagyó időszemlélet versbeírása, megszemélyesítésféleje, a „praktizált teória” terepe. Számos for-

mai követelmény érvényesülése, rejtett elvárás vagy szabályosság teljesítése utal ugyan-
csak arra, hogy Tandori kontrollálatlannak látszó szabadarabjait hosszas (nem feltétlenül
időben mérhető) tervezés előzi meg.

– *A fülszövegben Tandori további együttműködést ígér. Ez a munkatársi kapcsolat a prózára is
ki fog terjedni? Hogyan tovább?*

– Valóban vannak további közös tervek, talán segíteni fogok a közeljövőben is más
kötetek előkészítésekor. Ugyanakkor *A Legjobb Naphoz* hasonló, majdnem „kétszerzős”
munkára nem készülök, az én igazi feladatomban ezzel véget ért. De minthogy „minden
ismétlődik, nem, semmi nem ismétlődik” (*Mely nap?*, 137.), azt is mondhatnám, ki tudja.
Egyelőre annak örülök, hogy e kötet elkészült, s inkább azt érzem, hogy visszarántottuk
e verseket valamifajta feledésből.